

LES IN LEZEN

Effectief leesonderwijs voor het basis- en secundair onderwijs in Vlaanderen

O&O-opdracht “Effectief leesonderwijs in het basis- en secundair onderwijs in Vlaanderen: identificatie en evaluatie van het praktijkmodel ‘Lezen op School’”

Rapport onderzoekslijn 3 Ontwikkeling van een praktijkgerichte inspiratiegids rond effectief leesonderwijs

dr. Pieter Verachtert & Karlien Tiebout (Thomas More Hogeschool)
Projectmedewerkers

Prof. dr. Jordi Casteleyn, Prof. dr. Mathea Simons & Prof. dr. Tom Smits (Universiteit Antwerpen)
Promotoren

COLOFON

Deze publicatie kwam tot stand met de steun van het Vlaams ministerie van onderwijs en vorming.

Les in Lezen

Ontwikkeling van een praktijkgerichte inspiratiegids rond effectief leesonderwijs

April 2023

Auteurs

dr. Pieter Verachtert - ExpertiseCentrum voor Effectief Leren - Thomas More

[pieter.verachtert@thomasmore.be]

Karliën Tiebout - ExpertiseCentrum voor Effectief Leren - Thomas More

[karlien.tiebout@thomasmore.be]

Prof. dr. Jordi Casteleyn - Antwerp School of Education Universiteit Antwerpen

[jordi.casteleyn@uantwerpen.be]

Prof. dr. Mathea Simons - Antwerp School of Education Universiteit Antwerpen

[mathea.simons@uantwerpen.be]

Prof. dr. Tom Smits - Antwerp School of Education Universiteit Antwerpen

[tom.smits@uantwerpen.be]

Met dank aan

We willen graag onze oprechte dank uitspreken aan de stuurgroep en het en Vlaams ministerie van onderwijs en vorming voor de opvolging van dit project en hun gewaardeerd advies.

Ook spreken we onze dank uit aan alle leerkrachten en directies die in het kader van deze gids deelnamen aan de praktijksessies.

Daarnaast bedanken we iedereen die een inspirerende aanpak voor effectief leesonderwijs met ons deelde. Dank iedereen om het fundament van deze gids mee te bouwen.

Gelieve deze publicatie te citeren als

Verachter, P., Tiebout, K., Casteleyn, J., Simons, M., & Smits, T.F.H. (2023). *Les in lezen. Ontwikkeling van een praktijkgerichte inspiratiegids rond effectief leesonderwijs*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.

1 INLEIDING

Dit rapport beschrijft de werkwijze die gehanteerd werd bij het opstellen van een evidence-informed en praktijkgerichte inspiratiegids rond effectief leesonderwijs, bestemd voor leerkrachten uit het basis- en secundair onderwijs. Deze inspiratiegids werd opgesteld in het kader van onderzoekslijn 3 van het O&O-project “Les in Lezen: effectief leesonderwijs voor het basis- en secundair onderwijs in Vlaanderen” dat van 1 mei 2020 tot en met 30 april 2023 in opdracht van het departement Onderwijs en Vorming van de Vlaamse overheid werd uitgevoerd door Universiteit Antwerpen, Thomas More Hogeschool en Odisee hogeschool.

In onderzoekslijn 1 (OL1) van het Les in Lezen-project werd een *umbrella review* uitgevoerd naar de kenmerken van effectief leesonderwijs in het basis- en secundair onderwijs en naar de factoren die op dit leesonderwijs van invloed zijn. Onderzoekslijn 2 (OL2) betrof een verticale en horizontale analyse van de 22 Lezen op School-projecten die in de schooljaren 2020-2021 en 2021-2022 met steun van de Vlaamse overheid werden uitgevoerd. Deze projecten hadden onder meer als doelstelling om kwaliteitsvolle leesomgevingen te realiseren en leesstimulerende activiteiten te organiseren binnen samenwerkingsverbanden tussen scholen, bibliotheken en andere leespartners. Onderzoekslijn 3 (OL3) gebruikte de resultaten van het literatuuronderzoek van OL1 als wetenschappelijke basis voor een inspiratiegids. De ontwikkeling van deze gids wordt in dit rapport beschreven.

2 OL1 ALS WETENSCHAPPELIJKE BASIS VOOR OL3

2.1 Lezen als complex proces

Lezen met begrip is een dynamisch en complex proces. Daarbij gaat het er niet alleen om dat een lezer geschreven of gedrukte taal kan ontcijferen (d.w.z. omzetten in een verklankte vorm), maar ook dat hij of zij de betekenis van de tekst kan begrijpen. Tijdens het lezen legt een lezer daarom niet alleen verbanden tussen woorden, zinnen en tekstdelen, maar ook tussen de inhoud van de tekst en de kennis waarover hij of zij beschikt. Net omdat zoveel vaardigheden meespelen bij het lezen met begrip, kunnen eventuele moeilijkheden hierbij verschillende oorzaken hebben. Zo kunnen moeilijkheden ontstaan omdat een lezer de tekst onvoldoende of onvoldoende snel kan verklanken (technisch lezen), maar ook omdat hij of zij niet over voldoende of de juiste woordenschat beschikt of omdat de nodige kennis over het tekstonderwerp ontbreekt om de betekenis van de tekst te achterhalen.

Daarnaast kunnen tal van andere factoren van invloed zijn op de leesontwikkeling. Sommige van deze factoren zijn leerlinggebonden (bv. persoonlijkheid, interesse, aanwezigheid van een leerstoornis), andere zijn leerkracht-, klas- of schoolgebonden (bv. gehanteerde leesdidactiek, aanwezigheid van een uitdagend en gevarieerd leesaanbod, kwaliteit van het leesbeleid) en nog andere zijn verbonden met de thuiscontext of de context geboden door eventuele leespartners zoals bibliotheken en andere aanbieders van leespromotie-initiatieven.

2.2 Effectief leesonderwijs

Onderzoek laat een daling zien in het gemiddelde leesvaardigheidsniveau in Vlaanderen en dit zowel voor technisch als begrijpend lezen. De ongerustheid over de lage scores voor leesvaardigheid beperkt zich dus niet tot een specifieke leeftijdsgroep of tot de onderwijspraktijk alleen. Het onderwijs in Vlaanderen heeft bijgevolg nood aan een overzicht van de kenmerken van effectief leesonderwijs.

Daarom ambieerde OL1 een antwoord te geven op de vraag:

Waardoor wordt effectief leesonderwijs in het basis- en secundair onderwijs gekenmerkt en welke factoren hebben er een invloed op?

In het rapport van OL1 brachten we de resultaten van een *umbrella review* van 95 recente meta-analyses en systematische reviews bij elkaar. Daarbij werden inzichten per leescomponent samengebracht: voorbereidende leesvaardigheden, technisch lezen, begrijpend lezen, algemene leesvaardigheid en leesmotivatie. Daarnaast werd er gefocust op studies die zich specifiek richtten op bepaalde doelgroepen (bv. leerlingen met een risico op leesmoeilijkheden, leerlingen met een andere thuistaal dan de onderwijstaal, leerlingen met een fysieke beperking). Omdat de resultaten van OL1 de wetenschappelijke basis vormen van de inspiratiegids van OL3, vatten we hieronder de algemene conclusies van OL1 kort samen.

- **Inzetten op leesvaardigheid loont**

Effectieve leesinterventies zetten bijna altijd gelijktijdig in op meerdere leescomponenten, en het is vaak niet duidelijk welke leescomponent net de oorzaak van die effectiviteit is. Daarom lijkt het aan te raden om leesinterventies te gebruiken die inzetten op het versterken van verschillende deelvaardigheden van lezen tegelijk.

- **De relatie tussen leesmotivatie en leesvaardigheid, een complex verhaal**

De leesvaardigheid van leerlingen blijkt een sterkere voorspeller van leesmotivatie dan omgekeerd. Vooral lezen op jonge leeftijd voorspelt latere motivatie. Interventies met een motivationele component kunnen weliswaar effectief zijn in het versterken van de leesvaardigheid, maar beschikbaar onderzoek laat niet toe om te bepalen of dit effect te wijten is aan het motivationele luik van de interventie, dan wel aan andere instructiecomponenten die meestal in deze interventies vervat zitten. In het bijzonder komen interactief voorlezen en *phonics*-programma's als beloftevolle interventies uit de review naar voren. Het heeft niet enkel zin om hierop al vanaf de kleuterperiode in te zetten, maar ook preventief in een latere fase.

- **Ook niet-leescomponenten kunnen leesvaardigheid positief beïnvloeden**

Expliciete instructie in spelling en zinsconstructie kan de latere leesvaardigheid versterken, maar voor andere niet-leescomponenten is zijn onderzoeksresultaten minder eenduidig. Dit is o.m. het geval voor coöperatief of samenwerkend leren, de inzet van technologie en het trainen van executieve functies.

- **Effectieve leesinterventies kunnen verschillende vormen aannemen**

Effectieve leesinterventies kunnen op school plaatsvinden, maar ook thuis en in de vrijetijdscontext. Tevens werden er effectieve interventies gevonden op individueel niveau, voor een kleine groep leerlingen en voor de volledige klasgroep. Bij succesvolle interventies voor leerlingen uit specifieke doelgroepen lijkt er wel een tendens te zijn in de richting van interventies waarin individueel of in kleine groep wordt gewerkt.

3 PLAN VAN AANPAK VOOR HET SAMENSTELLEN VAN DE INSPIRATIEGIDS

Om de conclusies en inzichten uit OL1 te helpen vertalen naar een praktijkgerichte en evidence-informed inspiratiegids, werd een ontwikkelpad ontworpen waarin samenwerking met een groep leerkrachten uit het kleuter-, lager en secundair onderwijs centraal stond. De keuze voor leerkrachten voor deze opdracht werd in de eerste plaats ingegeven doordat zij ook het belangrijkste doelpubliek van de beoogde inspiratiegids vormen. Omdat deze gids nauw moest aansluiten bij de inzichten uit OL1, werd ervoor gekozen om de voorbereiding ervan in te bedden in een professionaliseringstraject voor de deelnemende groepen leerkrachten.

In wat volgt, lichten we achtereenvolgens de werving van de leerkrachten en het opzet van het professionaliseringstraject toe.

3.1 Werving van de deelnemende leerkrachten

Eind april 2022 creëerden we een oproep voor potentiële deelnemers (zie Bijlage 1). Deze oproep werd via verschillende kanalen verspreid, o.a. via Schooldirect en de Facebookgroep Frisse Lesideeën Nederlands (7900 leden; <https://tinyurl.com/5c89axu6>). Op 11 mei 2022 werden bijkomend de coördinatoren van de 22 Lezen op School-projecten aangeschreven met informatie over het professionaliseringstraject en de plannen rond de inspiratiegids. Ze werden daarbij gevraagd om deze informatie te verspreiden onder de scholen betrokken bij hun project, samen met een oproep aan bereidwillige leerkrachten om zich te melden bij het projectteam van Les in Lezen. Coördinatoren werden ook aangemoedigd om potentieel geschikte leerkrachten in individuele contacten aan te spreken en hen aan te moedigen om aan het professionaliseringstraject deel te nemen.

Om zich voor het professionaliseringstraject kandidaat te stellen, vulden leerkrachten een digitaal formulier in waarin enkele contact- en achtergrondgegevens werden opgevraagd. Leerkrachten kregen ook de kans om al voorbeelden van eigen goede praktijken op te sommen die volgens hen een plaats in de inspiratiegids verdienen. In totaal stelden 74 personen zich kandidaat, waaronder niet alleen leerkrachten, maar ook zorgleerkrachten, zorgcoördinatoren, directeurs en beleids-ondersteuners. Van deze kandidaten werkten er 36 in het basisonderwijs (6 kleuteronderwijs; 26 lager onderwijs; 4 beide) en 33 in het secundair onderwijs. Vijf kandidaten gaven bij aanmelding geen informatie over het onderwijsniveau waarop zij werkzaam waren.

Uit de 74 kandidaten werden drie keer tien personen geselecteerd voor het professionaliserings--traject. De selectie werd zo gemaakt dat er voor elk onderwijsniveau (kleuter-, lager en secundair onderwijs) een groep van tien leerkrachten of andere onderwijsprofessionals kon worden samengesteld. In het vervolg van dit rapport zal naar de drie resulterende groepen verwezen worden met de term 'leerkrachtenteams'. Bij de selectie werd er ook naar gestreefd om zowel kandidaten aan te duiden die betrokken waren bij de dataverzameling in het kader van OL2 als kandidaten waarvoor dit niet zo was. Bovendien werd gewaakt over een gepaste verdeling over de verschillende onderwijsnetten en werd rekening gehouden met de input die de kandidaten via het online formulier gegeven hadden bij de vraag naar inspirerende voorbeelden uit hun eigen praktijk. Tot slot werd, waar wenselijk, rekening gehouden met de genderrepresentatie binnen de leerkrachtenteams.

De geselecteerde kandidaten kregen op 24 juni 2022 het bericht dat ze geselecteerd waren voor het professionaliseringstraject, waarbij aangekondigd werd dat zij na de zomervakantie meer concrete informatie zouden ontvangen. Aan niet geselecteerde kandidaten werd een passende bedankingsmail gestuurd.

3.2 Opzet van het traject

We hanteerden een ontwikkelpad waarbij zowel collega-leerkrachten als expert-onderzoekers in het proces meegenomen werden. Hierbij konden we drie grote ontwikkelfases onderscheiden:

1. **Fase 1 - Focussen en begrijpen:** we kijken naar het doelpubliek, het specifieke leerdomein en de mogelijke context, en onderzoeken of er al geschikte oplossingen bestaan;
2. **Fase 2 - Definiëren en bedenken:** we zoeken een mogelijke oplossing voor het geschetste probleem en identificeren mogelijke randvoorwaarden;
3. **Fase 3 - Bouwen en testen:** we implementeren de oplossing en evalueren deze. Op basis van deze resultaten wordt het product verfijnd en uiteindelijk geconstrueerd.

Naast deze drie fases werd er ook een voorbereidende fase uitgevoerd door het projectteam, en werd het proces afgesloten met feedback vanuit de stuurgroep. We beoogden vier contactmomenten met elk van de drie leerkrachtenteams te organiseren. Tussen deze contactmomenten werd er aan de hand van concrete opdrachten interactie tussen de deelnemende leerkrachten onderling en met één of meerdere collega's op hun school gestimuleerd. Op deze manier werd er getracht om bijkomende praktijktips te verzamelen en de reeds verzamelde praktijktips te toetsen aan de praktijkkennis van zoveel mogelijk leraren. In totaal bestond het traject dus uit vijf fasen die elk in Tabel 1 beknopt worden omschreven.

Tabel 1. Ontwerp professionaliseringstraject effectief leesonderwijs

Fase	Inhoud	Materiaal
Fase 0: Voorbereiding	<ul style="list-style-type: none"> • Plannen van afspraken met deelnemende leerkrachten. • Vorming van aparte leerkrachtenteams (N deelnemers = 30; N = 10 per onderwijsniveau) voor kleuter-, lager en secundair onderwijs. • Samenvatten van inzichten uit OL1 per onderwijsniveau. 	Samenvattingen van OL1

Fase	Inhoud	Materiaal
Fase 1: Focussen en begrijpen	<p>CONTACTMOMENT 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projectmedewerker verduidelijkt actieradius van OL3. • Projectmedewerker deelt de conclusies van OL1 met de leerkrachten-participanten. • Deelnemende leerkrachten bekijken samen bestaande voorbeelden van inspiratiegidsen en -instrumenten over (lees)onderwijs en ontdekken of deze voldoende bij de doelgroep passen. Via de <i>nominal group technique</i> worden de meningen van de leerkrachten op een gestructureerde wijze verzameld en samengevoegd. De leerkrachten noteren eerst individueel hun ideeën. Vervolgens overloopt de projectmedewerker de verzamelde ideeën en groepeert deze, in samenspraak met de leerkrachten, in categorieën. Op basis van deze categorieën worden richtlijnen voor fase 2 en 3 geformuleerd. De gemaakte keuzes kunnen verschillen per onderwijsniveau. • Leerkrachten worden voor fase 2 aan een partner gekoppeld. • Korte bevraging over de ervaringen van de deelnemende leerkrachten in deze fase. 	Verslag van de sessie 'nominal group technique'
Fase 2: Definiëren en bedenken	<p>EIGEN SCHOOLCONTEXT / ONLINE TEAMS-OMGEVING</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leerkrachten delen en/of creëren lesideeën (lesvoorbereidingen, lesmateriaal..., afhankelijk van gemaakte keuzes in fase 1) op basis van de inzichten uit OL1. • Partnerleerkrachten (zie fase 1) geven feedback binnen de online omgeving. • De projectmedewerker zorgt ervoor dat de voornaamste inzichten uit OL1 aan bod komen in de lesideeën. Indien nodig worden leerkrachten expliciet aangespoord om ontbrekende inzichten in hun voorstellen te verwerken. • Leerkrachten brengen lesideeën in de praktijk en rapporteren hierover via de online omgeving. • Leerkrachten verwerken de feedback op hun lesideeën. <p>CONTACTMOMENT 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leerkrachten presenteren hun lesideeën. • Expert-onderzoekers uit OL1 geven extra feedback op de lesideeën. • Korte bevraging over de ervaringen van de deelnemende leerkrachten in deze fase. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lesideeën • Triangulatie van feedback-bronnen: feedback partner, eigen observaties, feedback expert-onderzoeker uit OL1
Fase 3: Bouwen en testen	<p>EIGEN SCHOOLCONTEXT / ONLINE TEAMS-OMGEVING</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leerkrachten verwerken de feedback op hun lesideeën en delen die met elkaar. • Projectmedewerker verzamelt lesideeën per onderwijsniveau en creëert eerste versie van de inspiratiegids. • Collega('s) uit de eigen school(context) geeft/geven bemerkingen of suggesties op de eerste versie van de inspiratiegids (enkel op het eigen onderwijsniveau). • Leerkrachten delen deze feedback via de online omgeving. • Prefinale versie van de inspiratiegids wordt gecreëerd. 	<ul style="list-style-type: none"> • Feedback van eerste lezers • Eerste versie van de inspiratiegids

Fase	Inhoud	Materiaal
	<p>CONTACTMOMENT 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • De drie leerkrachtenteams komen samen en presenteren de onderdelen van de inspiratiegids aan elkaar. • Korte bevraging over de ervaringen van de deelnemende leerkrachten in deze fase. 	
Fase 4: Feedback vanuit de stuurgroep verwerken	<p>CONTACTMOMENT 4</p> <ul style="list-style-type: none"> • De feedback vanuit de stuurgroep op de inspiratiegids(en) wordt teruggekoppeld naar de deelnemers. • Definitieve versie van de inspiratiegids wordt gecreëerd. • Terugblik op en focusgroep over de toepassing van design-based research met het oog op de creatie van een inspiratiegids. 	<ul style="list-style-type: none"> • Feedback van stuurgroep • Definitieve versie van de inspiratiegids

4 VERSLAG EN ANALYSE VAN DE UITVOERING VAN HET TRAJECT

Het beoogde traject werd gepland over een periode van vier maanden, initieel startende vanaf 1 september 2022. Omwille van twee onvoorziene personeelsswissels binnen het projectteam op deze startdatum, bleek het wijs om de start van het professionaliseringstraject uit te stellen tot na de herfstvakantie 2022. De deelnemende leerkrachten werden van deze gewijzigde plannen op de hoogte gebracht in twee opeenvolgende communicaties, m.n. op 12 september 2022 en 4 oktober 2022. Het professionaliseringstraject werd dus gepland in de periode tussen begin november 2022 en eind februari 2023.

In wat volgt, beschrijven we per planningsfase (zie Tabel 1) de uitgevoerde projectactiviteiten en -resultaten.

4.1 Fase 0: Voorbereiding

Tijdens deze voorbereidingsfase werd een Powerpointpresentatie samengesteld met daarin een beknopte toelichting van het opzet van het Les in Lezen-project, maar vooral een overzicht van de belangrijkste inzichten uit OL1 (zie “OL1 ALS WETENSCHAPPELIJKE BASIS VOOR OL3

”), uitgebreid aangevuld met praktijktips. Hiervoor werd er intensief samengewerkt met de onderzoekers die betrokken waren bij OL1. Doel van deze presentatie was om tijdens het eerste contactmoment (zie “**Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**”) de inhoudelijke kennis van de deelnemende leerkrachten over de principes van effectief leesonderwijs te versterken. Door heel wat praktijktips toe te voegen werd er geprobeerd om de leerkrachten te ondersteunen bij het verbinden van de inzichten uit de *umbrella review* van OL1 met hun eigen klas- of schoolpraktijk. Gezien de grote reikwijdte van de literatuurstudie en de relatieve algemeenheid van resultaten uit een wetenschappelijke metareview, was dit immers nodig om in een volgende fase nog meer praktijkgerichte tips en voorbeelden van hen te kunnen verzamelen.

In de e-mail van 4 oktober 2022 met praktische informatie over het verdere verloop van het professionaliseringstraject werd er aan de 30 deelnemende leerkrachten ook gevraagd om hun aanwezigheid op het eerste contactmoment te bevestigen. Om deelname te maximaliseren werd aan de leerkrachten de kans geboden om aan te geven dat zij niet zouden kunnen aansluiten bij een fysieke bijeenkomst (in Antwerpen), maar wel online zouden kunnen deelnemen. Na een herinnering kregen we van 26 deelnemende leerkrachten een antwoord, waarbij 23 leerkrachten aangaven aanwezig te zullen zijn (9 leerkrachten kleuteronderwijs, 8 leerkrachten lager onderwijs en 6 leerkrachten secundair onderwijs). Van de leerkrachten die hun deelname bevestigden, gaven er 16 aan fysiek te zullen deelnemen en 7 online. Vier van de oorspronkelijk geselecteerde leerkrachten (1 uit kleuteronderwijs en 3 uit secundair onderwijs) antwoordden niet op de herinneringsmail en startten dus niet met het traject.

4.2 Fase 1: Focussen en begrijpen

Het eerste contactmoment werd voor de drie leerkrachtenteams gerealiseerd op 8, 9 en 10 november 2023, respectievelijk voor de teams uit het kleuter-, lager en secundair onderwijs.

Het contactmoment werd gestart met een kennismaking met de deelnemende leerkrachten, waarna het Les in Lezen-project kort gekaderd werd. De rest van de sessie bestond uit twee delen, waarbij eerst de relevante conclusies uit OL1 toegelicht werden en daarna met de deelnemende leerkrachten werd gewerkt rond de eigenschappen van het eindproduct: de inspiratiegids.

Het overzicht van de resultaten uit OL1 met de daarbij horende praktijktips werd positief ontvangen. Heel wat conclusies bleken voor veel deelnemende leerkrachten herkenbaar en sommige leerkrachten gaven bij concrete tips aan deze al in hun klaspraktijk geïntegreerd te hebben. De onderzoeksresultaten brachten weinig discussie binnen de leerkrachtenteams teweeg. Vragen waren hoofdzakelijk gericht op bijkomende verduidelijking. De meeste verraste reacties werden verzameld bij de vermelding dat OL1 uitwijst dat de relatie tussen leesmotivatie en leesvaardigheid complexer is dan vaak wordt aangenomen, waarbij inzetten op de leesmotivatie van leerlingen niet automatisch leidt tot een grotere leesvaardigheid. In het team met leerkrachten uit het secundair onderwijs werd er enkele keren uitgeweid over leren studeren (bv. naar aanleiding van de bespreking van het samengaan van lees- en schrijfonderwijs of van de bespreking van de mogelijke rol van samenvatten bij het realiseren van tekstbegrip).

Het oplist van wenselijke eigenschappen van de inspiratiegids Les in Lezen gebeurde aan de hand van de *nominal group technique*, waarbij de deelnemende leerkrachten in een eerste stap hun mening gaven over vijf concrete voorbeelden van inspiratiegidsen of andere praktijkgerichte publicaties¹. Daarvoor werd een online *whiteboard* gebruikt, waarbij leerkrachten voor elk voorbeeld aangaven wat ze er goed aan vonden, wat minder goed en wat het voorbeeld volgens hen nog beter zou kunnen maken. In een tweede stap werden de meningen in groep mondeling besproken, aangevuld en verfijnd. Hiermee werd er getracht om tot een reeks ontwerpeigenschappen te komen waaraan de inspiratiegids Les in Lezen best zou voldoen. In een laatste stap werd aan de deelnemende leerkrachten gevraagd om uit de vijf besproken voorbeelden de meest geschikte vorm voor de inspiratiegids Les in Lezen te kiezen.

Uit de discussie rond het wenselijke ontwerp van de inspiratiegids kwamen verschillende eigenschappen naar voren:

- In het team kleuteronderwijs werd gediscussieerd over de wenselijkheid van de keuze om de wetenschappelijke inzichten uit OL1 te verwerken in een aantal kant-en-klare thema's die in de kleuterklas gebruikt kunnen worden. Er werd evenwel snel eensgezindheid bereikt over de stelling dat de inspiratiegids zeker voldoende herkenbare voorbeelden moet bevatten, maar dat dit beperkt mag blijven tot concrete voorbeelden die al dan niet aan een specifiek inhoudelijk thema gelinkt zijn.
- Over het wenselijke niveau van concreetheid dat een inspiratiegids moet hebben, liepen de ideeën uiteen. Er werd besloten dat het voor sommige Vlaamse leerkrachten zou volstaan om vooral tips en didactische wenken in een inspiratiegids te verwerken, terwijl andere leerkrachten zouden verkiezen om met uitgewerkte lesvoorbeelden te werken.

---

¹ (1) Kwestie van Lezen - Stichting Lezen, (2) Praktijkgids Taalintegratietrajecten, (3) Brochure Lestips Basisonderwijs Poëzieweek 2021, (4) Nieuwsbrief Klasse, (5) Infographic "Lezen in het voortgezet onderwijs" van Stichting Lezen

- Ook de drager van de inspiratiegids werd besproken, waarbij er consensus leek te zijn over de aanbeveling om een éénmalige publicatie (ook) op papier aan te bieden en een periodieke publicatie in elektronische vorm (bv. nieuwsbrief, blog).
- Met het oog op het gebruik in het secundair onderwijs achtten de leerkrachten het belangrijk dat de inspiratiegids voldoende variatie aan voorbeelden bevat, waarbij o.m. verschillende vakken en finaliteiten in voldoende mate aan bod komen.
- Op twee topics werd er kort ingegaan zonder dat er een duidelijk besluit aan werd verbonden. Zo bracht één van de leerkrachten in dat het zinvol was om na te denken over de vraag of de inspiratiegids bruikbare tips en ideeën op een eerder losse manier moest bundelen, dan wel zou onderbrengen in een samenhangend geheel. En of daarbij ook stilgestaan zou worden bij het 'waarom' van de tips en ideeën. Daarnaast suggereerde een andere leerkracht om een onderscheid te maken tussen kenniselementen die door *elke* leerkracht zouden moeten geweten zijn en kenniselementen die eerder 'leuk om te weten' zijn.

Tijdens de gesprekken over de inspiratiegids kwamen nog andere opmerkingen en bedenkingen naar boven. Deze hadden betrekking op de plaats van de inspiratiegids Les in Lezen in het bredere aanbod van publicaties rond leesonderwijs en op het gebruik van de gids door leerkrachten voor de realisatie van (nog) sterker leesonderwijs. Zo uitten enkele leerkrachten de bezorgdheid dat er erg veel materiaal rond goed leesonderwijs voor leerkrachten beschikbaar is en dat de toegevoegde waarde van de inspiratiegids Les in Lezen (op dat moment) nog niet helemaal duidelijk was. Ook de samenhang tussen de verschillende beschikbare materialen zou voor leerkrachten vaak niet duidelijk zijn, waardoor de drempel om met het materiaal aan de slag te gaan vaak hoog is.

In de groep leerkrachten uit het secundair onderwijs werden enkele randvoorwaarden voor effectief en efficiënt gebruik van de inspiratiegids in de klas- en schoolpraktijk besproken. Zo werd de bezorgdheid geuit dat leerkrachten wel de tijd moeten krijgen of vinden om met de tips en voorbeelden uit de inspiratiegids aan de slag te gaan. Het duurzaam veranderen van een didactische praktijk vraagt heel wat kleine stapjes en volgehouden inspanning. Daarnaast dreigen inspiratiegidsen zoals deze van Les in Lezen vooral te belanden bij leerkrachten en schoolteams die al bewust bezig zijn hun leesonderwijs te versterken. Daarom dient er niet alleen aandacht te zijn voor een zo breed mogelijke verspreiding van de inspiratiegids en het praktijkmateriaal, maar ook voor een ontwerp dat erin slaagt om nieuwe leerkrachten en scholen warm te maken om sterk leesonderwijs tot prioriteit uit te roepen.

4.3 Fase 2: Definiëren en bedenken

Na afloop van het eerste contactmoment vormden de deelnemende leerkrachten duo's of trio's, met respectievelijk vier groepjes in het leerkrachtenteam kleuteronderwijs en drie groepjes in de leerkrachtenteams voor de beide andere onderwijsniveaus. De leerkrachten werden gevraagd om in aanloop naar het tweede contactmoment voorbeelden uit hun eigen praktijk te zoeken die pasten bij enkele van de behandelde en voor hun onderwijsniveau relevante inzichten uit OL1. Zij kregen daarbij zelf de vrijheid een keuze te maken uit de gepresenteerde inzichten. Het onderzoeksteam voorzag een sjabloon waarin leerkrachten hun voorbeelden en ideeën voor de inspiratiegids op een gestructureerde manier konden neerschrijven. Zo werden zij er niet alleen toe aangezet om voldoende en voldoende gedetailleerde informatie in hun beschrijving op te nemen, maar zou ook de integratie van deze voorbeelden in de uiteindelijke inspiratiegids vergemakkelijkt kunnen worden.

De leerkrachten werden gevraagd om beschrijvingen vóór het tweede contactmoment te uploaden naar een online Teamsomgeving en vervolgens feedback te geven op de voorbeelden van hun partner(s). De respons op deze opdracht verschilde sterk. Zo bezorgden de leerkrachten uit twee groepjes binnen het leerkrachtenteam kleuteronderwijs samen weliswaar een achttal voorbeelden, maar bleek het voor hen niet eenvoudig om de voorbeelden in voldoende detail te beschrijven en expliciet te verbinden met de inzichten uit de *umbrella review*. De leerkrachten van een derde groepje bezorgden heel wat materialen – zoals foto's, werkblaadjes en andere documenten – maar voorzagen daarbij geen ingevulde fiches met informatie over hoe deze materialen in hun klas(sen) gebruikt werden. In het vierde groepje, ten slotte, bleef de input beperkt tot een kopie van vier uitgewerkte lesvoorbereidingen, waarbij het eveneens onvoldoende duidelijk was op welke manier de lessen een illustratie vormden van inzichten rond effectief leesonderwijs. Ook in de leerkrachtenteams voor lager en secundair onderwijs, bleek het voor de deelnemende leerkrachten niet eenvoudig om voorbeelden voldoende te documenteren en expliciet te linken aan de wetenschappelijke inzichten uit OL1.

Omdat de nood aan bijkomende begeleiding bij het kiezen en uitschrijven van de praktijkvoorbeelden erg nodig bleek en omdat leerkrachten er niet toe gekomen waren om elkaars input online te becommentariëren, werd feedback gegeven op de reeds ingediende voorbeelden het centrale thema voor het tweede contactmoment in elk van de drie leerkrachtenteams. Dit tweede contactmoment heeft plaatsgevonden op 1, 13 en 15 december 2022 voor respectievelijk de groepen secundair, kleuter- en lager onderwijs.

Deelname aan dit tweede contactmoment bleek voor veel deelnemers niet vanzelfsprekend. Om het aantal leerkrachten dat kon aansluiten te maximaliseren, werd uiteindelijk gekozen voor een *blended* aanpak, waarbij leerkrachten waarvoor de fysieke verplaatsing niet haalbaar was digitaal konden aansluiten. Ondanks deze wijziging in de vergadervorm – die overigens ook de bespreking van de praktijkvoorbeelden enigszins zou bemoeilijken – bleek in elk van de drie leerkrachtenteams een aanzienlijk deel van de leerkrachten af te haken. In de groep uit het kleuteronderwijs woonden 7 leerkrachten het contactmoment bij; in de groep uit het lager onderwijs 2 leerkrachten en in de groep uit het secundair onderwijs 4 leerkrachten. Bij het begin van de bespreking bleek de opdracht die de leerkrachten tijdens het eerste contactmoment hadden gekregen volgens hen weinig te passen bij het idee dat zij van het professionaliseringstraject hadden. Bij veel leerkrachten leefde op basis van de initiële aankondiging van het initiatief immers de verwachting dat zij vooral inhoudelijke input vanuit het onderzoeksteam zouden krijgen. Nu werd van hen verwacht dat ze zelf input leverden op basis van hun eigen klas- of schoolpraktijk die volgens hen net voor verbetering vatbaar was. Voor de afwezige leerkrachten bleken vaak ook organisatorische factoren stokken in de wielen te steken. Veel scholen kampten in de herfst- en winterperiode namelijk met een groot aantal zieke leerkrachten, waardoor andere collega's vaak vervangingsopdrachten moesten uitvoeren en de tijd voor professionaliserings- en andere initiatieven wegviel. Het heersende lerarentekort zorgde hierbij voor een context waarin vervangende leerkrachten van buiten de school weinig of niet beschikbaar waren.

Tijdens de sessies werden de ingediende voorbeelden, die allemaal voorzien waren van schriftelijke feedback vanuit het onderzoeksteam, kort plenair voorgesteld, waarna de duo's en trio's de tijd kregen om elkaars input te bekijken, vragen te stellen en feedback en suggesties te geven. Daarbij waren telkens twee onderzoeksmedewerkers, waarvan één auteur van het rapport van OL1, aanwezig om de leerkrachten tijdens hun bespreking te begeleiden en inhoudelijke input te geven.

4.4 Fases 3 en 4: Naar een hernieuwd plan van aanpak

Na overleg met de opdrachtgever op 22 december 2022 werd besloten om de twee resterende contactmomenten – respectievelijk gepland voor de week van 23 januari 2023 en 13 februari 2023 – af te gelasten. Het professionaliseringstraject zou immers, onder de bestaande vorm, onvoldoende kansen bieden om tijdig tot een kwaliteitsvolle inspiratiegids te komen. Daarom werd een hernieuwde aanpak uitgewerkt en op 2 februari 2023 aan de stuurgroep voorgelegd. Deze aanpak wordt in het volgende hoofdstuk beschreven.

5 HERNIEUWDE AANPAK MET FOCUS OP DE INSPIRATIEGIDS

In samenspraak met de stuurgroep werd ervoor gekozen om het onderzoeksteam de leiding te laten nemen in het schrijven van de inspiratiegids, waarbij het team wel maximaal gebruik zou maken van de praktijkgerichte input van de drie leerkrachtenteams, pedagogische begeleidingsdiensten en experts verbonden aan OL1. Hierbij werd een inspiratiegids geambieerd die (1) gebaseerd is op de wetenschappelijke evidentie verzameld in de *umbrella review* uit OL1, (2) doorspekt is met een variatie aan didactische tips en praktijkvoorbeelden, (3) eenvoudig en snel lees- en interpreteerbaar is en (4) vlot te gebruiken is binnen een context van professionalisering van schoolteams. Hierbij werd niet gestreefd naar volledigheid, waardoor de inspiratiegids niet als het ultieme praktijkgerichte referentiewerk rond effectief leesonderwijs beschouwd mag worden. Er werd eerder gekozen voor een aanvullende aanpak bij de vele praktijkgerichte publicaties die de afgelopen jaren, vaak met steun van de Vlaamse overheid, reeds gepubliceerd zijn over kwaliteitsvol taal- en leesonderwijs.

Onderstaande figuur geeft een overzicht van de inhoudstafel van de inspiratiegids.

Figuur 1. Inhoudstafel inspiratiegids

1. Inleiding
2. Componenten van leesvaardigheid
3. Enkele algemene richtlijnen
4. 16 praktijkgerichte vragen rond effectief leesonderwijs
  - 4.01 Waarom werk je best al van in de kleuterklas aan de basis van geschreven taal?
  - 4.02 Waarom zou je voorlezen aan je leerlingen?
  - 4.03 Waarom zijn programma's die werken volgens het alfabetische principe (phonics programs) een goede basis voor vlot lezen?
  - 4.04 Hoe maak je sterke leermomenten van voorleesmomenten?
  - 4.05 Waarom is morfologisch bewustzijn belangrijk?
  - 4.06 Bieden digitale boeken een meerwaarde?
  - 4.07 Haal je risicolezers uit de les voor extra ondersteuning?
  - 4.08 Hoe trek je het leesniveau van je leerlingen op door te modelleren?
  - 4.09 Hoe draagt expliciete instructie bij aan lezen?
  - 4.10 Hoe maak je van vlotte lezers vloeiende lezers?
  - 4.11 Kan schrijven je leerlingen helpen betere lezers te worden?
  - 4.12 Wat is de impact van instructie in zelfmonitoring op lezen?
  - 4.13 Bieden multimedia en technologie een meerwaarde bij het onderwijs in begrijpend lezen?
  - 4.14 Wat is de plaats van leesstrategieën binnen begrijpend leesonderwijs?
  - 4.15 Wat is het belang van achtergrondkennis om goed te kunnen lezen?
  - 4.16 Helpt inzetten op leesmotivatie betere lezers te maken van kinderen?
5. Begrippenlijst
6. Hoe kan je de inzichten uit deze gids helpen verspreiden?

De kern van de inspiratiegids bestaat uit 16 fiches met praktijkgerichte vragen rond effectief leesonderwijs en bijhorende antwoorden. Om de selectie van praktijkgerichte vragen te maken, werd vertrokken van een initiële lijst van 52 vragen die door het onderzoeksteam werd opgesteld op basis van de resultaten van de *umbrella review* uit OL1 en op basis van input van vertegenwoordigers van de pedagogische begeleidingsdiensten in de stuurgroep. Een prefinale selectie van 20 vragen uit deze lijst werd vervolgens op 2 februari 2023 voorgelegd aan de stuurgroep. De feedback van de stuurgroep werd tot slot door het onderzoeksteam meegenomen in de finale selectie van 16 praktijkgerichte vragen. Vragen uit de initiële lijst die de finale selectie niet haalden, werden verwijderd omwille van verschillende mogelijke redenen. Zo waren sommige vragen bijna identieke kopieën van andere vragen. Andere vragen bleken moeilijk of niet te beantwoorden vanuit de resultaten van de *umbrella review*, door de stuurgroep beoordeeld te worden als te weinig praktijkrelevant of veel sterker dan de andere vragen te focussen op een detailaspect van lezen. Voor nog andere vragen werd beslist om ze samen te nemen en te verwerken in een inhoudelijk ruimere vraag.

De antwoorden op de 16 vragen werden uitgeschreven door het onderzoeksteam op basis van de relevante conclusies uit de *umbrella review*. Vervolgens werd aan de leerkrachtenteams en aan de vertegenwoordigers van de pedagogische begeleidingsdiensten in de stuurgroep gevraagd om de praktijktips en -voorbeelden vanuit hun eigen praktijkexpertise aan te vullen en, waar nodig, bij te sturen. Hun input werd meegenomen in het opstellen van definitieve versies van de 16 fiches.

Drie inleidende hoofdstukken geven de lezer van de inspiratiegids de nodige kadering over het project Les in Lezen, het componentenmodel van leesvaardigheid waarop het onderzoek (OL1 en OL3) gebouwd is en de belangrijkste conclusies uit de *umbrella review*. De inspiratiegids eindigt met een lijst van begrippen voor lezers die extra duiding behoeven. Het laatste hoofdstuk biedt praktijkgerichte suggesties aan individuele leerkrachten, leerkrachtenteams, pedagogisch begeleiders en andere gebruikers van de inspiratiegids.